

Posúdenie

dizertačnej práce Mgr, Kateřiny T o m k o v e j : Postavení Levého Hradce v procesu formování a vývoje raně středověké přemyslovské domény.

Mgr.K.Tomková sa podujala na spracovanie rozsiahlej úlohy zložitej situácie Levého Hradca v počiatkoch Českého štátu. Veľmi podrobne a dôkladne sa zaoberala písomnými aj materiálnymi prameňami súvisiacimi s Levým Hradcom a jeho okolím, ktoré vypovedajú o jeho význame a postavení v raných českých dejinách. Široký rozsah práce si vyžiadala spracovanie na 391 stranách, vrátane obrazových príloh, tabuliek a grafov. Pri spracovaní vymedzila tri hlavné okruhy : 1. Východiská , ktoré tvorí súčasný stav poznania ako písomných prameňov tak aj prameňov materiálnej kultúry zo starších výskumov. 2. Pohrebiská nálezového komplexu v širšom priestore hradiska, ktoré sú veľmi dôležité z hľadiska vývoja osídlenia, jeho chronológie a technickej úrovne 3. Súvislosti, ktoré vypovedajú o význame lokality ale aj celej ranej českej spoločnosti a tvoria vlastne vyústenie jej práce. Treba poznamenať, že Mgr. Tomková venovala už v predchádzajúcom období značnú pozornosť viacerým otázkam týkajúcim sa Levého Hradca v dielčích štúdiách a príspevkoch, ktoré na viacerých miestach publikovala, ktoré dokladajú jej systematický záujem o problémy výskumu uvedenej lokality. Dokladajú to viaceré jej citované práce v zozname literatúry.

Súčasť práce tvorí tiež príloha na diskete, ktorá obsahuje tri skupiny textov, resp. aj tabuliek. V prvom, najrozsiahlejšom (do 300 strán), je katalóg nálezov z hrobov z dovtedy odkrytých pohrebísk uvádzaných v texte, ale aj ojedinelých, najmä starších nálezov. Autorka tým dosiahla , možno povedať úplný obraz inventára , aj z rôznych polôh lokality, s ktorými je možné pracovať. Bola to mimoriadne náročná práca, priniesla komplexný rozsiahly fond, ktorý môže tvoriť základ pre všetky ďalšie porovnávaná a vyhodnotenia. Ďalšie dva texty obsahujú porovnaná nálezov z lokality Levý Hradec a z Levého Hradca a iných významných stredočeských lokalít. Takto práca ukazuje , ako veľmi obtiažne je dodatočné spracovanie staršieho materiálu získavaného z jednej lokality rôznymi výskumami s viacročnými prestávkami.

V prvom okruhu práce sa zaoberá na začiatku kronikami a listinami vzťahujúcimi sa na Levý Hradec, pričom upozorňuje aj na niektoré polemické pasáže. Písomné pramene boli vlastne v minulosti podnetom pre uskutočňovanie najmä archeologických výskumov. Podstatnú časť tvorí prehľad starších archeologických výskumov, ktoré sa začali uskutočňovať už okolo polovice 19.storočia. Z nich sa osobitne venovala niekoľkoročným výskumom I. Borkovského, ktorý ich výsledky aj monograficky spracoval, pochopiteľne na vtedajšej technologickej a vedomostnej úrovni, ale aj tak to bol dôležitý impulz pre ďalšie bádanie. Toto nadviazalo na staršie výskumy až ku koncu 20. a začiatku 21.storočia a jeho výsledky sa snaží K.Tomková zosúladiť s informáciami I.Borkovského, aby tak dosiahla celkový obraz o dosť neprehľadnom teréne a sídliskovej situácii Levého Hradce. Po

odchode Borkovského z terénneho výskumu roku 1955 nastal vo výskume určitý útlm až do začiatku osemdesiatych rokov, výsledky jeho výskumov sa však stali podkladom pre pamiatkovú ochranu lokality. Začiatkom 80-tych rokov sa uskutočnilo niekoľko záchranných výskumov aj za účasti Stredočeského múzea v Roztokách a po roku 2000 sa na nich zúčastnila tiež autorka predloženej práce. V tomto období došlo aj ku spracovaniu výsledkov dovtedy získaných poznatkov o Levom Hradci (Sláma 1987, Tomková 2001) a k určitým dôležitým interpretačným posunom, ktoré nebolo ľahké riešiť, vzhľadom k zložitej terénnej situácii celej lokality.

Druhú veľkú časť práce tvoria pohrebiská, ktoré tvoria podstatnú a významnú časť poznatkov o vývoji celého osídlenia komplexu Levého Hradca. Pretože výskum celej lokality bol v priebehu času dosť komplikovaný, bolo zložité aj interpretovanie pohrebísk z jednotlivých polôh. Medzi ich odkrývaním boli veľké časové odstupy a samozrejme aj technické a dokumentačné možnosti boli značne rozdielne. Treba vyzdvihnúť, že autorka sa snažila celý materiál kompletne znovu spracovať a identifikovať, čo bolo najmä pri najstaršie objavených hroboch, už v druhej polovici 19. storočia, veľmi náročné. Ako sama uvádza, pre staršie výskumy sa dochovali terénne dokumentácie len z výskumov I. Borkovského a jeho nasledovníkov. Veľkú pozornosť venovala pohrebisku z polohy Žalov-Tehelňa, z ktorého nálezy pôvodne priniesol A. J. Jíra, neskôr sa im venoval I. Borkovský. Pri spracovaní rozlišuje dve polohy: Žalov – tehelňa A, ktorá zahrňuje staršie výskumy, kým Borkovského odkryv a bádanie označuje ako Žalov –tehelňa B. Doktorandka vyvinula značné úsilie sprostredkovať tieto staré nálezy aj ich interpretáciu súčasnému bádaniu. Ďalšie pohrebisko, vzdialené len niečo cez 100 m, uvádza po jeho analýze ako samostatné. Našlo sa v polohe Žalov Na panenské. Na jeho odkrývaní sa v rokoch 2003 – 2005 sa zúčastnilo viac archeológov, medzi nimi aj sama autorka, ktorá tam pracovala aj v roku 2011. Výskumy boli vedené modernými metódami. Ďalšou polohou, na ktorej bolo zistené pochovávanie, bolo pohrebisko u kostola sv. Klimenta. Nachádza sa na hradisku Levý Hradec, vo východnej časti sídelného komplexu, na západnej tvorí jeho pendant výšina Řivnáč ako dominanta pravekého osídlenia. Mám malú pripomienku k obr. 9, ktorý prináša schematický obraz celej situácie, pre mňa sú označenia v oblasti pod Řivnáčom mierne mäťúce pretože sú pri označovaní jednotlivých polôh v podstate totožné ale v grafickom podaní sa to nedá rozpoznať. Z obrázku, ako aj z ďalšieho obr. 10 je zrejmé, že dominantou Levého Hradca bola východná výšina, na ktorej sa zachoval kostol a rotunda, čo v minulosti viedlo k interpretácii v súvislosti aj s písomnými prameňmi o starobylosti stavieb. Jednoznačne to však nie je doložené, aj keď niektoré ojedinelé nálezy túto možnosť nevyklúčujú, napr. nález hrobu z roku 1926 s olivovitým korálkom. Nie je vylúčené, že staršie hroby mohli byť porušené pri neskoršom pochovávaní, čo je napr. určite prípad na pohrebisku na Bratislavskom hrade a asi aj na Devíne. Zatiaľ však súčasný stav výskumu dokladá na východnej výšine, v priestore sakrálnych stavieb najmä neskoršie pochovávanie.

V ďalšej časti sa autorka venuje rozboru pohrebného ritu na všetkých uvedených pohrebiskách. Všíma si všetky detaily pokiaľ ide o hrobové jamy, orientáciu pochovaných, stav zachovania ich pozostatkov, prípadnú dekompenzáciu, pričom sa niektoré polohy v niečom mierne odlišujú, čo je zatiaľ dosť ťažko vysvetliť. Podrobne sa venovala aj konštrukciám hrobov, ich vnútornej úprave, zhode orientácie uloženia mŕtveho s hrobovou jamou, čo znázornila aj kresbne. Rozsiahlu časť predstavuje spracovanie hmotnej kultúry z hrobov.

Do tohto materiálu zahrnula aj nálezy zo zásypu hrobov, ktoré vypovedajú skôr o prostredí do ktorého boli hroby zahĺbené ako o pomeroch pochovaných. Väčšiu vypovedaciu schopnosť majú organické materiály, ktoré sú nejakým spôsobom súčasťou pohrebu, či je to súčasť výdrevy hrobovej

jamy, alebo časť predmetov, ktoré boli do hrobu uložené a môžu naznačovať rituálne zvyky. Veľkú skupinu tvoria nádoby, predovšetkým keramické, ale môžu byť aj z iných materiálov, napr. skla alebo kovu, prípadne stopy organických nádob, ktoré sa nedochovali. V prípade žalovských pohrebísk sa jedná prakticky výlučne o nádoby keramické, v hrobch pri kostole sv. Klimenta sa okrem jednej výnimky nádoby nenašli, čo svedčí tiež o mladšom horizonte. Pokiaľ ide o metódu spracovania keramiky, prikláňa sa K. Tomková myslím, že správne ku klasickému spôsobu typologicko-morfologického rozboru nakoľko ide o menší súbor keramiky. (Dostál – Macháček). Takto vyčlenila šesť skupín keramiky označených písmenami A až F a jeden nález označený ako L – litoměřický typ. Zastúpenie týchto skupín nie je na jednotlivých pohrebiskách rovnaké. Upozorňuje však, že keramika je podrobnejšie spracovaná len na území stredných Čiech, preto zovšeobecňujúce závery nie sú dost dobre možné. Je rezervovaná k možnosti datovania prostredníctvom keramiky, čo určite má svoje opodstatnenie. Zaujímavé je, že fľaše majú nadpriemerné zastúpenie. V každom prípade práca K. Tomkovej naznačuje, že spracovanie keramiky a jej interpretácie naznačuje do budúcnosti nevyčerpané možnosti pohľadov na vývoj osídlenia nielen stredočeskej oblasti ale aj širšieho územia Čiech.

Ďalšou dost početnou skupinou nálezov z hrobov sú vedierka, ktoré sú okované, alebo aj celokovové, pre ktoré sa užíva označenie okov, to sa v slovenskej terminológii prakticky nevyskytuje. Okovanie vedierok môže byť drôtené alebo pásové. Zatiaľ nie sú považované za doklad chronologického hodnotenia, autorka však naznačuje, že by sa po ich širšom vyhodnotení tento prístup mohol zmeniť. Skôr uvažuje o ich hodnote ako sociálneho indikátora, čo však tiež nemá všeobecnú platnosť,

Širokú a rôznorodú skupinu nálezov tvoria železné predmety, najmä militáriá, ako sú ostrohy, prakticky všetky s dlhým bodcom, len nález vyobrazený ešte Píčom patrí ako ojedinelý k ostrohám s háčkami, ostatné sú zrejme mladohradištné. Ďalšími nálezmi sú sekery, širšiu skupinu tvoria nože, k ojedinelým nálezom patria mince.

Veľkú skupinu predstavuje šperk a ozdoby odevu, ktorej autorka venuje 100 strán v práci, čo je pochopiteľné, pretože v ďalšej časti práce venuje šperku zvláštnu pozornosť ako odrazu kultúrnych a ekonomických zmien. Napriek tomu, že ide o nálezy z rôznych polôh lokality odkrývané v časových odstupoch a uchovávané v rôznych podmienkach vytvárajú rozsiahly súbor s vysokou hodnotou, ktorý podľa autorky umožňuje porovnávať jednotlivé pohrebné areály a sledovať premeny a vývoj šperku na lokalite ale aj v širšom prostredí. Pre dosiahnutie tohto cieľa podrobne roztriedila a hodnotila jednotlivé skupiny šperku. Do veľkej miery vychádzala z pôvodného triedenia B. Dostála, ktoré v niektorých prípadoch obohatila oproti v podstate moravskej báze, ktorá bola Dostálovým vychodiskom. Nálezy spracovala veľmi precízne a dôsledne z rôznych pohľadov. Kovový šperk triedi na šperk jednoduchý drôtený, v podstate podunajský, na šperk drôtený s plechovými prvkami a šperk zdobený granuláciou a filigránom, šperk veľkomoravskej tradície. Z drôteného šperku ako nový medzi náušnicami uvádza typ jelení, veľkú pozornosť venovala esovitým záušniciam, ktoré patria k veľmi častým nálezom. Nie je možné na tomto mieste sa zaoberať všetkými skupinami. Samostatnú skupinu tvoria gombíky, ktoré mohli byť používané viacerým spôsobom, v nálezoch nie sú také časté. Ďalej prstene, jednoduché drôtené, páskové, zdobené aj nezdobené, štítkové. Všetkými skupinami sa autorka podrobne zaoberá, ako aj ďalšou veľkou skupinou šperku – náhrdelníkmi. V závere časti o šperku a ozdobách venuje autorka pozornosť ich vypovedacej schopnosti o chronológii, pričom nepredpokladá možnosť použitia vertikálnej chronológie. Preto ostáva možnosť využitia horizontálnej stratigrafie, čomu napomáhajú pohrebiská so zistenou rôznou dĺžkou pochovávaní na lokalite.

Historické vyhodnotenie prináša v ďalšej časti práce, ktorú nazvala „Šperky ako zrkadlo kultúrnych a ekonomických zmien“. Súhlasím s jej názorom, že pre českú módu malo veľký vplyv veľkomoravské prostredie, jeho centrá, čo sa odrazilo aj v móde a mohli na to vplývať aj osobné, príbuzenské vzťahy. Svoju úlohu zohral pravdepodobne aj priamy kontakt s Podunajskom, ktorý autorka tiež berie do úvahy. Pokiaľ ide o esovité záušnice nie je mi celkom jasná formulácia, že ich K. Tomková považuje za produkt primárne domáceho vývoja a nie za výsledok prevzatia cudzej módy ako reakciu na prechádzajúci okázalý šperk byzantsko-orientálneho charakteru. V druhej časti tohto názoru má asi pravdu, lenže k takýmto reakciám došlo, síce v určitých časových odstupoch, na pomerne širokom území, od Čiech až na Balkán a videla by som to ako veľkú názorovú zmenu vtedajšej spoločnosti, aj keď ťažko definovať pod akým vplyvom. Okrem toho chcem poznamenať, že mi v predchádzajúcej časti, ktorá obsahuje veľký počet rôznych grafov esovitej záušnice v rôznych súvislostiach, chýba graf o jej chronologickom postavení, možno podrobnejší ako je ten na obr. 69. To je len pripomenka, nie výčitka. Ďalšiu časť kapitoly vypracovanú v spolupráci s prírodovednými výskumami treba len privítať.

Pokiaľ ide o sociálne aspekty myslím, že vyťažila maximum z materiálu, ktorý mala pri rôznom stupni zachovania nálezov k dispozícii, či ide o pohrebný ritus, prípadne konštrukciu hrobov, ich vybavenie, alebo nevybavenie. Považujem za prínosné porovnanie rozborov z pohrebísk levohradeckého a žalovských s ďalšími súčasnými pohrebiskami stredočeského regiónu, ktoré jej umožnilo jednak klasifikovať postavenie Levého Hradca vo včasnostredovekom období v konkrétnych sídliskových aglomeráciách a zároveň rozlíšiť význam vedúcich hlavných hradísk a ich zázemia ako súčasti sídliskovej oikumény, ako boli hradisko a pohrebiská v Klecanoch, pohrebisko na tř. M, Horákové, alebo vzdialenejší Mělník.

Tým sa vlastne prepracovala z problematiky archeologicko-historickej do problémov historických, ktorým venuje tretiu časť svojej rozsiahlej práce. Tu sa stretáme s myšlienkou o úlohe Levého Hradca ako predchodcu Pražského hradu, na čom sa podliali ako pramene písomné, tak aj hmotné, v súvisi s počiatkami kresťanstva. Táto myšlienka bola vyslovená viac krát na základe písomných ale aj archeologických prameňov, v poslednom období ju v mnohom osvetlili výskumy viacerých hradísk, aj Pražského hradu, napriek tomu ostávajú ešte viaceré otázky vyžadujúce si ďalší výskum, otvorené.

Záverom chcem povedať, že predloženú prácu K. Tomkovej považujem za veľmi vydarenú a prínosnú. Už v úvode som spomenula, že vynaložila veľké úsilie na skompletizovanie celého materiálu, o čom svedčí aj jej publikačná činnosť, ktorá naznačuje, že žije s problematikou, ktorú sa podujala riešiť. Jej práca priniesla nové závery nielen z hľadiska archeologického bádania ale aj pre problematiku historickú, v ktorej má podobne široký záber. Práca je vypracovaná pedantne a dôsledne a na dobrej literárnej úrovni. Odporúčam jej preto po úspešnej obhajobe udeliť vedecko-pedagogický titul PhD.

Prof.PhDr.Tatiana Štefanovičová, CSc.